University of Groningen

Orangistische festiviteiten tijdens de contrarevolutie

Hansma, Laurien

Published in:
Feestelijke cultuur in de vroegmoderne Nederlanden

DOI:
[10.2307/j.ctvmd83fx.10](https://doi.org/10.2307/j.ctvmd83fx.10)

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
2019

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Hansma, L. (2019). Orangistische festiviteiten tijdens de contrarevolutie. In J. W. Koopmans, & D. Raeymaekers (editors), *Feestelijke cultuur in de vroegmoderne Nederlanden* (Vol. 3, blz. 157-176). (Nieuwe Tijdingen: Over vroegmoderne geschiedenis). Leuven University Press.
<https://doi.org/10.2307/j.ctvmd83fx.10>

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

LEUVEN UNIVERSITY PRESS

Universitaire Pers Leuven

Chapter Title: Orangistische festiviteiten tijdens de contrarevolutie

Chapter Author(s): Laurien Hansma

Book Title: Feestelijke cultuur in de vroegmoderne Nederlanden

Book Subtitle: Nieuwe Tijdingen

Book Editor(s): Toop W. Koopmans and Dries Raeymaekers

Published by: Leuven University Press; Universitaire Pers Leuven

Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/j.ctvmd83fx.10>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <https://about.jstor.org/terms>

JSTOR

Leuven University Press and Universitaire Pers Leuven are collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Feestelijke cultuur in de vroegmoderne Nederlanden*

Orangistische festiviteiten tijdens de contrarevolutie

Laurien Hansma

Dit artikel gaat in op de betekenis van orangistische festiviteiten tijdens de contrarevolutie (1787–1794) in de Republiek. Aan de hand van persberichten, verordeningen en plakaten wordt duidelijk dat de feestelijkheden rondom de verjaardagen van Willem V en Wilhelmina, zeker gedurende de eerste jaren van de contrarevolutie, een verplicht karakter hadden. Hierdoor kreeg het orangisme in deze periode een dubbele betekenis. De festiviteiten waren niet alleen een uiting van Oranjegezindheid, maar markeerden ook het herstel van de stadhouderlijke macht. De combinatie van waarschuwingen en Oranjefeesten gaven stadhouder Willem V op veel plekken in de Republiek een vliegende start.

De Leeuw schrikt nu voor 't kraaijen
Van 't *Keezen* rot niet meer,
De Oranje vlaggen waaijen,
Tot VYFDEN WILLEMS eer.
Men zweert op nieuw hem trouwe,
En zingt vast hier en gins,
Wilhelmus van Nassauwe,
Vivat! vivat! de PRINS.¹

Na jaren onder vuur te hebben gelegen was stadhouder Willem V in september 1787 in de hele Republiek in zijn positie hersteld. Er heerste een feeststemming onder de aanhangers van het Huis van Oranje-Nassau. Orangisten richtten Orangesociëteiten op, droegen oranje kokardes en linten en schreven talloze lofgedichten en liedjes, zoals het bovenstaand vers geschreven door Hendrina Schade-Pardicque (1719–1801).

- 1 H. Schade, geb. Pardicque, *Ter gezegende weder en blyde inkomste in 's Gravenhage: van hunne Doorlugtige en koninklyke Hoogheden, en derzelver veel belovende vorstelyke telgen, 's-Gravenhage* [1787], p. vii.

In de loop van 1787 was de politieke situatie in de Republiek steeds meer op een burgeroorlog gaan lijken. Rellen en plunderingen waren aan de orde van de dag. Willem V (1748–1806) deed verwoede pogingen zijn gezag in de gewesten terug te winnen, dat hij met acties zoals het militaire ingrijpen in Hattem en Elburg (september 1786) en het Oranje-oproer bij Vreeswijk (mei 1787) steeds meer was verloren. Ook prinses Wilhelmina (1751–1820) zat niet stil. Ze liet zich omringen door jonge, ambitieuze Oranjegezinden, met wie zij sprak over de toekomst van de Republiek. Met het door Willem V ondertekende *Declaratoir* besloot Wilhelmina zelf de confrontatie met de Staten van Holland aan te gaan. Hiertoe bracht zij een door de orangisten om haar heen ontwikkeld plan ten uitvoer: ze zou, vanuit de Valkhofburcht in Nijmegen — waar de hele stadhoudelijke familie de winter doorbracht — naar Den Haag reizen om daar het startsein te geven voor een orangistische contrarevolutie.² Haar plan mislukte echter, want zij werd, zoals bekend, op 28 juni 1787 door patriotten aangehouden bij Goejanverwellesluis, bij het riviertje de Vlist. Wilhelmina legde zich hier niet bij neer en verzocht Willem V om jurist en leermeester van zijn kinderen Herman Tollius (1742–1822) naar Nijmegen te halen om zich te beramen op een oplossing. De stadhouder deed wat Wilhelmina hem had gevraagd en riep hulp in, niet alleen van Tollius, maar ook van Groot-Brittannië en Pruisen.

De inval van het Pruisische leger van 13 september die hierop volgde, vormde het startsein van de contrarevolutie in de Republiek. Na enkele maanden was de stadhoudelijke macht van Willem V in alle gewesten en steden hersteld. Op 18 september verklaarden de Staten van Holland het volledige herstel van het stadhouderschap. Op 20 september werd Willem V door een juichende menigte Den Haag binnengehaald. Wilhelmina volgde op 24 september.³ Veel patriotten hadden genoeg van de rellen en plunderingen en vluchtten uit angst voor vervolging en repressie. Verreweg de meesten van hen reisden naar de Zuidelijke Nederlanden en Frankrijk, maar ook de Verenigde Staten, Duitse steden, Denemarken, Zweden, Rusland en zelfs Groot-Brittannië werden als ballingsoord gekozen.⁴

Het orangisme bloeide als nooit tevoren. Deze periode van contrarevolutie kende een ‘explosieve produktie van gebruiksvoorwerpen, penningen en gravures met een orangistische iconografie’, in de woorden van Frans Grijzenhout. Alle gelegenheden

2 G.J. Schutte, *Oranje in de achttiende eeuw*, Amsterdam 1999, p. 100.

3 Schutte, *Oranje in de achttiende eeuw*, pp. 100–102; E. van Meerkerk, *Willem V en Wilhelmina van Pruisen. De laatste stadhouders*, Amsterdam 2009, pp. 132–133.

4 Zie voor de lotgevallen van deze gevluchte patriotten: J. Rosendaal, *Bataven! Nederlandse vluchtelingen in Frankrijk 1787–1795*, Nijmegen 2003.

werden bovendien aangegrepen om feest te vieren, waarbij vooral de verjaardag van de stadhouder en de in de ogen van orangisten ‘Gelukkige Omwenteling’ aandacht kregen. In de productie en het gebruik van voorwerpen en andere uitingen van feestvreugde ziet Grijzenhout de politieke verhoudingen en idealen van deze periode weerspiegelt.⁵ In zijn artikel over de verjaardagviering van Willem V in 1788 heeft Joop Koopmans laten zien dat deze viering echter een sterk propagandistisch karakter had en de vrijheid behoorlijk inperkte. Zo werden in 1788 ook patriotten verplicht de verjaardag van de stadhouder te vieren en was het verboden kritiek te hebben op elkaanders versieringen en verlichtingen.⁶

Dit werpt de vraag op wat het orangisme, dat tijdens de contrarevolutie alomtegenwoordig was, nu eigenlijk betekende. Hieronder benader ik deze vraag door te laten zien in hoeverre de feestelijkheden tijdens de contrarevolutionaire jaren van bovenaf werden gestuurd of verplicht waren. Hierbij betrek ik niet alleen verordeningen en plakaten, maar ook persberichten over de feestelijkheden. Vervolgens analyseer ik hoe aanhangers van de stadhouder daadwerkelijk feest vierden. Duidelijk wordt op welke manieren zij stilstonden bij de belangrijke orangistische evenementen. Hierbij neem ik de viering van de veertigste verjaardag van Willem V in 1788 als eerste casus. Vervolgens onderzoek ik hoe de verjaardag van Wilhelmina in datzelfde jaar werd gevierd. De autoriteiten grepen deze dagen aan om ook het herstel van de stadhouderlijke macht te vieren en dus vormden de feestelijkheden op deze dag een goede weergave van de politieke verhoudingen van dat moment.

Zuiveringen en plunderingen⁷

De aanhouding van prinses Wilhelmina en de naderende omwenteling leidden tot een golf van plunderingen en vernielingen. Steeds meer Oranjegezinden kwamen openlijk voor hun politieke voorkeur uit. Sommigen sloegen hierin door en vernielden patriotse huizen en bezittingen, zoals in het overwegend orangistische Zeeland, waar

- 5 F. Grijzenhout, *Feesten voor het vaderland. Patriotse en Bataafse feesten 1780-1806*, Zwolle 1989, pp. 113-118 (citaat p. 113).
- 6 J.W. Koopmans, ‘De verjaardag van stadhouder Willem V in 1788 als politieke manifestatie in de pers’, in: idem en W. Thomas (red.), *Propaganda en spektakel. Vroegmoderne intochten en festiviteiten in de Nederlanden*, Maastricht 2009, pp. 93-116.
- 7 Deze paragraaf is grotendeels gebaseerd op paragraaf 3.2 uit mijn dissertatie *Oranje drijft. Orangisme in de Nederlandse politieke cultuur (1780-1813)*, Hilversum 2019.

Oranjeaanhangers begin juli 1787 tientallen patriotse huizen plunderden en patriotse gezelschappen lieten ontbinden.⁸ Dit zette de toon voor de politieke omwenteling die op handen was.

De plunderingen die door orangisten al in 1786 waren begonnen, gingen na de omwenteling stug door en ontvaardden niet zelden in terreur. Joost Rosendaal ontwaart naast de uitbarsting rondom de aanhouding van prinses Wilhelmina, nog twee golven van geweld in deze periode: na de Pruisische inval op 13 september richtte het geweld zich op patriotten in Holland en Zeeland en begin november werden 's-Hertogenbosch en Nijmegen geplunderd.⁹ Niet alleen richtte dit geweld materiële schade aan patriotse bezittingen aan, veel patriotten werden ook fysiek aangevallen. Voordat de officiële vervolgingen begonnen, speelden enkele orangistische militieën voor eigen rechter; veel patriotten werden willekeurig opgepakt.¹⁰ Eén van de officiële vervolgingen, die vanaf oktober 1787 op gang kwamen, betrof het ontslag van de 'auteurs' van de aanhouding van prinses Wilhelmina. Hiermee zag de koning van Pruisen zijn genoegdoening voor de haar aangedane zaken ingewilligd. Achttien regenten werden ontslagen.¹¹ Het was de voorbode van meer politieke zuiveringen: de ambtenarij werd op alle niveaus gezuiverd en in Zeeland en Holland vonden wetsverzetten plaats. In de achttien Hollandse stemhebbende steden werden, onder leiding van jurist en raadsheer aan het Hof van Holland Dirk Merens en Bentinck, heer van Rhoon en Pendrecht, in de jaren 1787–1788 meer dan 250 regenten uit hun ambt gezet. In het overwegend Oranjegezinde Zeeland vroegen de Staten zelf aan de stadhouder om de wet te verzetten. Het ontslag van enkele patriotse raden uit de stedelijke regeringen was hierdoor minder radicaal dan in de Hollandse steden.¹² In de andere gewesten waren er geen wetsverzetten en bleef het bij minder ingrijpende aanpassingen in de stedelijke regeringen.¹³ Om hun publieke taak te behouden, moesten in Holland alle bestuurders en ambtenaren een eed op de constitutie afleggen. Teneinde het aantal vervolgingen onder patriotten te beperken kwamen er amnestieverleningen. In

8 J. Rosendaal, *De Nederlandse revolutie. Vrijheid, volk en vaderland 1783–1799*, Nijmegen 2005, p. 52. Zie over ongeregeldeheden in Tiel en Zutphen: *Nieuwe Nederlandsche Jaerboeken (NNJrbn)*, juli 1787, pp. 1601–1602 en pp. 1610–1616.

9 Rosendaal, *De Nederlandse revolutie*, p. 59.

10 Ibidem, p. 60; Van Meerkerk, *Willem V en Wilhelmina*, p. 135.

11 Rosendaal, *De Nederlandse revolutie*, p. 60.

12 Ibidem, pp. 62–63 en Van Meerkerk, *Willem V en Wilhelmina*, pp. 136–137.

13 Rosendaal, *De Nederlandse revolutie*, pp. 63–64.

de meeste gewesten werden echter uitzonderingen gemaakt voor de leiders van de patriottenbewegingen.¹⁴

Vanaf het moment dat de macht van de stadhouder eind september 1787 weer in alle gewesten gevestigd was, werd het orangisme steeds meer opgelegd aan de bevolking. Het prinsgezinde netwerk bereidde bezoeken van de stadhouderlijke familie altijd keurig voor. Dit zorgde ervoor dat, bij een bezoek aan een stad of gewest, de bevolking klaarstond met vlaggen en oranje versierselen. De eensgezindheid die dit orangisme zou uitstralen, zou moeten leiden tot een vermindering van de verdeeldheden in de Republiek, zo was de gedachte erachter. Er zullen echter ongetwijfeld talloze patriotten zijn geweest die ongewild Oranjegezindheid moesten uitdragen. Willem V en Wilhelmina hadden zelf nauwelijks contact met de bevolking en zouden zich niet altijd bewust zijn geweest van de weloverwogen opzet van dit orangisme.¹⁵

Een belangrijke steun voor Willem V was Willem graaf Bentinck van Rhoon (1762–1835), adviseur van de stadhouder en aanvoerder van de Oranjepartij in Holland. Onder zijn leiding werd op 14 april 1787 in Rotterdam de eerste Oprechte Vaderlandsche Sociëteit opgericht en kwam de oprichting van andere Oranjesociëteiten in Holland op gang.¹⁶ Het aantal leden van deze sociëteiten zou in totaal niet boven de drieduizend uitkomen, waarmee ze de patriotse genootschappen niet konden evenaren. Desalniettemin voelden de orangisten zich gesteund door te gaan met hun acties, ook dankzij de ‘aanhankelijkheidsverklaringen’ aan Oranje die velen ondertekenden.¹⁷ Sommigen van hen beweerden echter dat zij zelf noch een dergelijke aanhankelijkheidsverklaring hadden ondertekend, noch actief waren bij een Oranjesociëteit. Het feit dat zij beloningen uitloofden aan hen die hun ongelijkheid konden bewijzen, doet twijfels rijzen over de oprechtheid van deze verklaringen.¹⁸

14 Ibidem, pp. 66–68.

15 Van Meerkerk, *Willem V en Wilhelmina*, p. 140.

16 Rosendaal, *De Nederlandse revolutie*, p. 50.

17 Van Meerkerk, *Willem V en Wilhelmina*, p. 116. Zie voor enkele van deze verklaringen *NNJrbn*, juni 1787, pp. 1204–1205, p. 1216, p. 1243 en p. 1295.

18 *NNJrbn*, juni 1787, pp. 1325–1327.

1. 'Allegorie op het herstel van Willem V als stadhouder, 1787'. Ets en gravure van het herstel van stadhouder Willem V. De stadhouder staande op een voetstuk omhelst de Vrijheid en krijgt van Godsdienst de Bijbel aangereikt. Rechts kijken de deugden Voorzichtigheid, Gerechtigheid en Kracht goedkeurend toe. Op de voorgrond is de Nijld verslagen door een vaderlandse held en de Nederlandse Leeuw, links op de achtergrond de tempel van eer en deugd. Rijksmuseum, Amsterdam (<http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.506041>).

De plichtmatigheid van het orangisme na de contrarevolutie ging verder dan dit. Door middel van allerlei publicaties werd de bevolking in verschillende steden en gewesten gemaand zich met oranje versierselen te tooien en zich vooral rustig te houden. Zo maanden de Staten van Holland op 11 oktober 1787 de bevolking tot stil en vreedzaam gedrag en verplichtte men tot het dragen van Oranjelinten of andere tekens waarin die kleur voorkwam. Bovendien was het, op straffe van de 'lyf en levenstraf', verboden om iemand te beledigen die de kleur oranje droeg. Ook gaven de Staten een amnestie af voor alle orangisten die aan 'Oproerige Bewegingen' hadden meegedaan

en daardoor gevangen of verbannen waren.¹⁹ In de stad Groningen en het Landschap Drenthe was het zelfs strafbaar om zonder zichtbaar Oranje teken door de straten te lopen.²⁰ In Zwolle werd het dragen van de kleur oranje algemeen met de afkondiging van de resolutie van 12 december 1787. Nadat er onder leden van het garnizoen van de stad 'onheilen' waren ontstaan en 'zommige woelzieke en losbandige Lieden' de rust in de stad verstoorden, achtte de stadsregering het noodzakelijk om iedereen te verplichten alleen nog op straat te verschijnen met een 'zichtbaar vercierzel, van Oran-gecouleur, het zy op de borst of op de hoed'.²¹ De Staten van het Landschap Drenthe kondigden een publicatie af op 24 december 1787, waarin zij iedereen opdroegen een Oranje teken, strik, kokarde of lint te dragen: 'Zy, die hier tegen handelen, worden aangemerkt, als wrevelmoedige Persoonen, die aanleiding zoeken, om de noch ver-hitte gemoederen te doen ontvlammen en tot hoogststrafwaardigde daadelykheden uit te lokken'.²² Twee jaar later zou het niet dragen van een zichtbare oranje strik, kokarde of lint zelfs worden beboet met 'een Goudgulden, ter voordeele der Diaconie lockaal te innen'.²³

Door bovenstaande publicaties werd het orangisme min of meer gestuurd. Door deze berichten te plaatsen in kranten in de hele Republiek werd een verplichte vorm van Oranjegezindheid immers verspreid.²⁴ Ook de prenten en schilderijen waarop de stadhouder afgebeeld werd met de tempel der vrijheid hadden een propagandistisch karakter. Door de stadhouder als beschermheer van vrijheden af te beelden, werd geprobeerd het patriotse vrijheidsbegrip teniet te doen en de stadhouder populairder te maken bij het volk. Dat dit anti-patriottisme in elk geval door het Oranjegezinde deel van de bevolking werd overgenomen blijkt bijvoorbeeld uit het grote aantal gedichten dat in 1787 verscheen over de terugkeer van Willem V. Hierin wordt uiteraard

19 *NNJrbn*, oktober 1787, pp. 5373-5374. Zie ook Kampen: *ibidem*, p. 5611; Zwolle: *NNJrbn*,

november 1787, pp. 6017-6020; Groningen: *ibidem*, pp. 6025-6027.

20 Groningen: *NNJrbn*, januari-juni 1788, pp. 1038-1041; Drenthe: *NNJrbn*, januari-augustus 1789, pp. 433-434.

21 *NNJrbn*, november 1787, pp. 6017-6020.

22 *Ibidem*, p. 6035.

23 *NNJrbn*, januari-augustus 1789, pp. 433-434.

24 J.W. Koopmans, 'De vergadering van de Staten-Generaal in de Republiek voor 1795 en de publiciteit', *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 120 (2005), pp. 379-396, aldaar pp. 381-383 en pp. 393-395.

vaak negatief gerefereerd aan de patriotten. Zij waren de ‘rot van Loevestein’²⁵ en het was de taak van Willem V om deze ‘bulderende orkanen’ zo snel mogelijk doen verdwijnen en weer licht te brengen in de ‘pikduistere nacht’.²⁶ Bentinck werd geroemd om zijn kloeke beleid, evenals veldmaarschalk Karel Willem Ferdinand, hertog van Brunswijk-Wolfenbüttel (1735–1806) en Frederik Willem van Pruisen, de broer van prinses Wilhelmina, die er beiden voor hadden gezorgd dat de positie van Willem V weer werd hersteld.²⁷

Opvallend is dat in maart 1792 de bovengenoemde waarschuwingen in verschillende steden weer zouden worden ingetrokken. De stad Groningen bijvoorbeeld stelde de waarschuwing buiten effect.²⁸ In Haarlem en Amsterdam zou de eensgezindheid onder de stedelijke bevolking inmiddels zo sterk zijn gegroeid dat de waarschuwing eveneens werd teruggetrokken. Het Gerecht van Amsterdam was van mening dat hierdoor zelfs ‘de herinnering [...] aan de vorige verdeeldheden, daar door, nog meer zoude kunnen verminderen’.²⁹ Niet op alle plaatsen in de Republiek waren de stedelijke regeringen er gerust op dat de eensgezindheid onder de bevolking voldoende was toegenomen sinds de beginjaren van de contrarevolutie. De aanval van Frankrijk in het voorjaar van 1793 had de gemoederen onder de bevolking in de Republiek doen opschudden. De patriotten hadden hun ideeën voor bestuurlijke vernieuwing kenbaar gemaakt en met de steun van de Franse revolutionairen kracht bij weten te zetten. Het is wellicht als gevolg hiervan dat de Staten van Utrecht het in 1794 nog noodzakelijk achtten om alle leesgezelschappen, bijeenkomsten of sociëteiten te verbieden, waar men pasquillen of andere lasterlijke schriften aan elkaar voorlas en waarin ‘s Lands Overheden’ of ‘eenige Hooge of Laage Standspersoonen deze Landen’ werden veracht. Ook verboden de Staten ‘het zy om derzelve bestuur als onwettig te doen

- 25 ‘Met ‘Loevenstein’ werd verwezen naar het slot dat vanaf de zeventiende eeuw werd gebruikt als staatsgevangenis. Onder de naam Loevensteinse factie groepeerden in de tweede helft van die eeuw anti-stadhouderlijke staatsgezinden.
- 26 Onder meer: J. Scharp, *Op de afbeelding van zyne doorluchtige Hoogheid den heere Prince van Orange en Nassau, Nederlands geliefde erfstadhouder &c. &c. &c.*, Middelburg [1787]; H. Post, *Geluk-Wensch aan den doorluchtigen vorst en heere Willem den Vyfden [...] Bij gelegenheid dat zijne doorl. Hoogheid over zijne vijanden zegepraalde, in herfstmaand 1787*, Leeuwarden 1787.
- 27 A.A. du Mee, geb. Goedersoon, *Op de gelukkige herstelling der zaaken in Nederland, in september 1787*, z.p. [1787]; H. Schade, *Aan zyne doorluchtigste hoogheid; Lied: op de gelukkige omwenteling der publicque zaaken in Holland, den 19 september 1787*, z.p. [1787].
- 28 *NNJrhn*, maart 1792, pp. 338–339.
- 29 *NNJrhn*, maart 1792, pp. 254–255. Voor Haarlem zie: *NNJrhn*, maart 1792, p. 241.

aanmerken, het zy om eenige verhindring aan derzelver beveelen toe te brengen, of waar in men eenige bestuur over de Provincie, Stad of Steden nu of voor het toekomstende zouden willen aan zich trekken [...]'.³⁰

Oranje boven!

Bovengenoemde maatregelen hebben ertoe bijgedragen dat het orangisme in de jaren na de omwenteling in zekere mate gestuurd en dus niet altijd even oprecht was. Overal hadden deze maatregelen een andere uitwerking. Waar het herstel van de stadhouderlijke macht op sommige plekken gepaard ging met uitbundige feesten, was men elders meer terughoudend.

Vanzelfsprekend hesen orangisten de vlag of illumineerden zij hun woning. De eeuwenoude verbondenheid tussen de Oranje-Nassaus en de Gereformeerde Kerk zette dominees in kerkvieringen aan om nog eens het grote belang van een stadhouder van Oranje-Nassau te benadrukken voor het voortbestaan en het welvaren van de Republiek. Naast deze vanzelfsprekende loftuigen kenmerkte het orangisme zich in deze periode ook in een toename van gebruiksvoorwerpen waarop de stadhouder of het stadhouderlijk echtpaar was afgebeeld, zoals aardewerk, glazen of halsdoeken. Daarnaast werden Oranjabomen en triomfbogen opgericht.³¹

Niet alleen de omwenteling zelf en de verjaardag daarvan, maar ook de verjaardagen van de leden van het stadhouderlijk huis waren gebeurtenissen waarbij uitgebreid werd stilgestaan. Zelfs al voor het herstel van de stadhouderlijke macht goed en wel een feit was, werd de verjaardag van prinses Wilhelmina op 7 augustus 1787 aangegrepen om het orangisme openlijk uit te dragen. De pers beschrijft hoe verschillende steden in de Republiek feestvierden op deze dag. Het Oranjegezinde Zeeland vierde de verjaardag openlijk met illuminaties in onder andere Middelburg, Vlissingen en Veere.³² Ook de bevolking in Utrecht en Breda stond uitgebreid stil bij de heugelijke gebeurtenis: zo werd er met geschut geschoten vanaf de stadswallen, werden de

30 *NNJrbn*, juli-december 1794, pp. 1072-1078 (citaat p. 1076).

31 Grijzenhout, *Feesten voor het vaderland*, p. 113; G.S van Holthe tot Echten, 'Zinnvolle enscenering van de inhuldiging van een vorst in 1766', *Bulletin KNOB* 82 (1983), pp. 25-29, aldaar 26.

32 *NNJrbn*, augustus 1787, p. 4194 en 4202.

klokken geluid en Oranjevlaggen uitgestoken. In Breda gaf de drossaard Benjamin Baron van der Borch (1741–1804) zelfs een ‘pragtige maaltijd’ aan een aanzienlijk gezelschap.³³

Op sommige plaatsen was men echter wat voorzichtiger. Met de soms hevige confrontaties tussen patriotten en orangisten in het achterhoofd werden orangisten hier en daar juist tot rust gemaand en het feestgedruis in goede banen geleid. In het patriotse bolwerk 's-Hertogenbosch bijvoorbeeld bracht men de verjaardag van Wilhelmina ‘in eene diepe stilte’ door. De magistraat en het militaire gezag hadden de nodige maatregelen genomen: het aantal wachten was die dag verdubbeld en de militairen moesten aanhoudend rondes lopen.³⁴ Om de rust in de stad zoveel mogelijk te bewaren vierde ook Nijmegen, waar de stadhouderlijke familie 's winters in de Valkhofburcht verbleef, Wilhelmina's verjaardag ‘met stille vreugde’. De klokken werden weliswaar geluid en de ‘gewone eereschoten’ afgeschoten, maar het afsteken van vuurwerk was verboden.³⁵ Om incidenten te voorkomen waren in Zutphen, waar kort daarvoor de patriotse genootschappen door stadhouderlijke troepen waren ontbonden, illuminaties eveneens verboden. Tegelijkertijd werd echter ‘een ieder vermaand om by continuatie op die Hoge Geboortedag te dragen een Oranje-Cocarde of ander vreugdeteken’.³⁶

De veertigste verjaardag van Willem V

In 1788 bereikten de orangistische feestelijkheden een hoogtepunt. Het was het jaar nadat dat de positie van Willem V was hersteld en waarin hij de bijzondere leeftijd van veertig jaar bereikte. De leden van het stadhouderlijk huis werden in gedichten en liedjes bewonderd en hun verjaardagen werden op veel plaatsen in het land uitbundig gevierd. Kranten uit alle gewesten berichtten uitgebreid over de feestelijkheden die plaatsvonden ter gelegenheid van de verjaardag van Willem V. Vooral in Den Haag, de residentie van de stadhouder, waren de festiviteiten rondom zijn verjaardag spectaculair: gedurende drie dagen werd zowel Willem V als de stadsbevolking vermaakt

33 *NNJrbn*, augustus 1787, pp. 4315–4316 en 4240.

34 *Ibidem*, p. 4309. Over 's-Hertogenbosch in deze periode: M.R. Prak, *Republikeinse veelheid, democratisch enkelvoud. Sociale verandering in het revolutietijdvak, 's-Hertogenbosch 1770–1820* (Nijmegen 1999).

35 *NNJrbn*, augustus 1787, p. 2929.

36 *Ibidem*, p. 2938. Zie ook: B. Koene, *Oranjesman Suideras (1743–1811). Een leven zonder toegankelijkheid*, Hilversum 2016, p. 96.

met een parade, illuminaties en vuurwerk.³⁷ Om onrust te vermijden werden er wel verschillende straten afgesloten.³⁸

Niet alleen de residentie van de stadhouder kleurde oranje op 8 maart 1788. Ook op andere plekken in Holland was de veertigste verjaardag van Willem V reden voor feest en werden er optochten gehouden en kanonnen afgeschoten. De stadsregering in Amsterdam ging zo ver om het illumineren van de woningen verplicht te stellen. Daarnaast was er veel geld beschikbaar gesteld om het stadhuis te verlichten.³⁹ De bevolking werd verder geïmponeerd door de vele versierde schepen op het IJ. Niet alleen openbare gebouwen, maar ook particuliere woningen waren geïllumineerd, zo ook in Rotterdam. In optochten lieten scheepstimmerlieden met vaandels en vlaggen met Pruisische en Engelse wapens hun dankbaarheid weten voor de omwenteling.⁴⁰

Naast de gebruikelijke feestuitingen, zoals vlaggen en vaandels, klokgelui en illuminatie, waren in Leiden verschillende orangistische menigtes in touw om enkele belangrijke gebouwen te verlichten met lampions. De plaatselijke Oprechte Vaderlandsche Sociëteit was zelfs opgeluisterd met een negen meter hoge decoratie, die door bijna 1600 lampions werd verlicht. Alsof dat nog niet genoeg was, was er een enorm versierd en verlicht amfitheater van twaalf meter hoog over de Koepoortsgracht heen gebouwd. Dit was verfraaid met de beeltenissen van onder andere Frederik Willem van Pruisen, hertog Karel Willem Ferdinand van Brunswijk Wolffenbüttel en het stadhouderlijk echtpaar. Het amfitheater was ontworpen door de bekende Leidse orangist en geleerde Johannes le Francq van Berkhey (1729–1812). Trots besteedde deze enkele dagen later een groot deel van een pagina aan de beschrijving ervan in de *Leydse Courant*.⁴¹

In het voormalige patriotse bolwerk Utrecht was de feeststemming op deze achte maart enigszins bedrukt. Ter bevordering van een ‘bedaarde vrolykheid’ was het nadrukkelijk niet toegestaan andermans illuminatie of decoratie te beledigen of beschimpen.⁴² Blijkbaar was er in deze stad nog voldoende onrust om dergelijke maatregelen te treffen. Als we de *Utrechtsche Courant* mogen geloven, die als enige nieuwsblad oog had voor de manier waarop patriotten de verjaardag van Willem V beleefden, hadden de Utrechter patriotten inderdaad hun stempel op het feestgedruis willen drukken. Dit deden zij onder andere door via de buitenlandse pers een ander beeld

37 Koopmans, ‘De verjaardag van stadhouder Willem V’, pp. 94–97.

38 *Hof Courant*, 8-3-1788.

39 *’s Gravenhaagsche Courant*, 1-3-1788

40 Koopmans, ‘De verjaardag van stadhouder Willem V’, pp. 97–99.

41 *Leydse Courant*, 12-3-1788.

42 *Hof Courant*, 1-3-1788.

2. 'Illuminatie van het huis van H. Kloete te Rotterdam, 1788'. Houtsneede van de illuminatie voor het huis van de heer H. Kloete in de Vissteeg te Rotterdam, ter gelegenheid van de verjaardag van prinses Wilhelmina van Pruisen op 7 augustus 1788. Anoniem. Rijksmuseum, Amsterdam (<http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.506879>).

van de feestvieringen neer te zetten.⁴³ Van eensgezindheid was dus nog geen sprake in Utrecht. Door de feestvreugde op deze manier te sturen en in te perken, werd gepoogd de rust enigszins te behouden en het orangisme een impuls te geven.

Hoewel er in eerste instantie was gesommeerd om 'de openbaare Vreugdebedryven over de gelukkige omwenteling' tot een minimum te beperken vanwege de openbare veiligheid, was er toch ook in Utrecht veel vraag naar een feestelijke dag. De *HofCourant* schrijft dat de afgevaardigden van de provincie, om 'aan het verlangen van veelen onzer Burgeren en Ingezetenen te voldoen', uiteindelijk toch besloten om 8 maart 1788 aan te wijzen als de dag waarop openlijk mocht worden gefeest. De verjaardag van de stadhouder was als geschikt moment gekozen om de vreugde over de omwenteling algemeen te vieren. Op die dag mochten van 's avonds acht uur tot middernacht de huizen worden geillumineerd.⁴⁴

Ook in Friesland, Stad en Lande en het Landschap Drenthe was 8 maart 1788 een feestelijke dag. In Leeuwarden trok er een parade door de stad, werd er geschut gelost op de stadswallen

en waren vele huizen geillumineerd en gedecoreerd. In de omliggende dorpen was dit niet veel anders. Op de toren van het academiegebouw in Franeker prijkte de prinsenvlag en de voorzijde van het gebouw was de hele avond verlicht. Voor de professoren was er op deze dag een gezamenlijke maaltijd in de senaatkamer. Een mededeling die op vele plaatsen terugkwam was dat er tijdens de illuminatie, op straffe van een geldboete, niet mocht worden geschoten met 'Canontjes, Snaphanen, Pistolen, Bussen, Voetzoekers, Klappers, Moordslaagen of met eenige hoe ook genaamde Werktuigen,

43 Koopmans, 'De verjaardag van stadhouder Willem V', pp. 103–106.

44 *HofCourant*, 1–3-1788.

daar Buskruid toegebezigd word'.⁴⁵ In Harlingen liep hiertoe een groot aantal wachten door de straten.

Veel dorpen en steden gingen gelijk op. Oranje vlaggen en wimpels, parades en illuminaties bepaalden het straatbeeld. Salvo's gingen af, klokken luidden, teertonnen werden afgeschoten. Het Drentse plaatsje Zuidlaren had flink uitgepakt. Hier werden vroeg in de ochtend kanonnen geschoten vanaf huize Laarwoud, waar de landdrost van Drenthe resideerde, Sigismund Pieter Alexander graaf van Heiden Reinestijn (1740–1806).⁴⁶ Onder luid gejuich van een toegestroomde menigte verschenen militairen in vol ornaat voor de landdrost. Verschillende erebogen moesten het geheel opluisteren. Eén stak er, met een kleurrijke obelisk van wel vijftien meter hoog, met kop en schouders bovenuit. Met een 'kostbaar vuurwerk' werd de verjaardag van Willem V rond middernacht afgesloten.⁴⁷

Opvallend in contrast hiermee was dat er in Groningen *niet* werd geillumineerd. Een dergelijk eerbetoon zou alleen gepast zijn als de doorluchtige vorst de stad zou bezoeken.⁴⁸ Het afsteken van 'onschadelyk vuurwerk' was wel toegestaan. De verjaardag was weliswaar gevierd met de 'van ouds gebruikelijke plegtigheden', zoals een driemalig salvo, het luiden van klokken en het uitsteken van vaandels vanaf de Martinitoren, maar er was dus geen algemeen afgekondigde illuminatie.⁴⁹ Dit is des te opmerkelijker aangezien er bij de viering van de verjaardag van Wilhelmina, in augustus van datzelfde jaar, wél geillumineerd mocht worden.⁵⁰

Het beeld van Oranjegezinden die de stadhouder vreugdevol verwelkomen nadat hij in zijn positie was hersteld, ging dus niet op voor de hele Republiek. Niet alle steden en gewesten beleefden de contrarevolutie even intens. Dit verschil is te verklaren door een verschil in de voorgeschiedenis. De patriottentijd was overal anders verlopen

45 *Leeuwarder Courant*, 12-3-1788.

46 Van Heiden Reinestein was op dat moment ook opperkamerheer van de stadhouder. Zie over hem: J.W. Koopmans, 'Steunpilaar van Oranje in Drenthe en Den Haag. S.P.A. van Heiden Reinestein versus de patriotten via de pers', *Waardeel. Drents historisch tijdschrift* 32 (2012), pp. 1–9.

47 *Groninger Courant*, 11-3-1788.

48 *Ommelander Courant*, 4-3-1788.

49 *Groninger Courant*, 11-3-1788.

50 Regionaal Historisch Centrum Groninger Archieven, toegangsnr. 1605, Plakkaten en ordonnanties stadsbestuur van Groningen, inv.nr. 764, Plakkaat van burgemeesters en raad waarbij toestemming wordt verleend om vuurwerk af te steken op de Grote Markt, ter gelegenheid van de verjaardag van hare koninklijke hoogheid, de echtgenote van de stadhouder, 2 augustus 1788.

en de positie van de stadhouder verschildte per gewest. Zoals gezegd ging de verjaardag van stadhouder Willem V vrij geruisloos aan het gewest Stad en Lande voorbij en ook het herstel van de stadhouderlijke macht zelf was niet uitbundig gevierd. Er waren weliswaar enige ongeregelde heden rondom de omwenteling en het dragen van de kleur oranje was hier en daar verplicht gesteld, maar daarbuiten uitten orangisten zich niet zo uitbundig als in bijvoorbeeld Holland. Dit is deels te verklaren doordat de stad Groningen in de jaren voor de contrarevolutie overwegend patriots was. Hoewel de macht van Willem V was hersteld, deden de inwoners van de stad geen moeite om hun blijheid hierover te tonen. De bevolking in de Ommelanden was meer Oranjegezind, maar de gemoederen hier waren al in 1749 enigszins tot rust gekomen in 1749. Met het reglement dat stadhouder Willem IV in dat jaar ondertekende, had hij zijn macht reeds vergroot en vastgelegd. Hiermee was hij tegemoet gekomen aan de vooral op het platteland levende roep om een einde te maken aan de oligarchische praktijken in het gewest. Willem IV had zich door de Staten laten machtigen om de situatie eigenhandig aan te pakken. Met het reglement reformatoir verkreeg de stadhouder meer invloed bij benoemingen, waarmee hij de macht van de regenten inperkte.⁵¹ Tijdens de patriottentijd hadden de Groninger patriotten vooral aangestuurd op een democratischer interpretatie van dit reglement reformatoir.⁵² Een stevige aanval op het stadhouderschap bleef hierdoor uit. Als gevolg hiervan kende ook de contrarevolutie een rustig verloop. Bestuurswisselingen vonden haast stilzwijgend plaats. De oude regentenkring nam weer het heft in handen, zoals luitenant-stadhouder Anthonie Adriaan van Iddekinge (1711–1789), die sinds 1760 meerdere keren burgemeester van Groningen was geweest en curator van de universiteit.

51 H. Boels en H. Feenstra, 'Redres, revolutie en economische groei 1749–1795, in: M.G.J. Duijvendak e.a. (red.), *Geschiedenis van Groningen II Nieuwe Tijd*, Zwolle 2008, pp. 345–391, aldaar pp. 389–391; K. Hildebrand, *Het Reglement Reformatoir in Stad en Lande in de praktijk (1749–1780)*, Groningen 1932, pp. 156–157.

52 Boels en Feenstra, 'Redres, revolutie en economische groei', p. 386.

De verjaardag van Wilhelmina

In augustus 1787 werd de verjaardag van Wilhelmina op veel plekken enigszins terughoudend gevierd. Aangezien de stadhouder nog niet volledig in zijn macht was hersteld, maanden stadsregeringen orangisten tot rust en nam het militaire gezag zelfs maatregelen. Tegelijkertijd gebod de magistraat, zoals in Zutphen, de bevolking een Oranje kokarde of ander vreugdeteken te dragen. Op deze manier werd de viering van deze verjaardag door de overheden in banen geleid.

Een jaar later, op 7 augustus 1788, was dit wel anders. Uit de berichten in verschillende kranten blijkt dat, net als bij de verjaardag van Willem V, er rondom de geboortedag van Wilhelmina op de meeste plekken groots werd uitgepakt. Uiteraard was dit in Den Haag het meest opvallend. Elke vier uren werden er 21 kanonnen afgeschoten en de gehele residentie was geïllumineerd, waarbij ook de ambtswoningen van de Britse en Pruisische ambassadeur waren verlicht. Langs de bekende straten in Den Haag, zoals de Groenmarkt en het Plein, waren erepoorten en -bogen opgericht. Het stadhouderlijk echtpaar zelf maakte in optocht een rijtoer door de voornaamste straten. Een paar dagen na de verjaardag van Wilhelmina zou er 'een kostbaar Vuurwerk op het Buitenhof worden afgestoken, 'gelyk zulks ter gelegenheid van den heuchelyken Verjaardag van Z.D.H. in Maart laatstleden is geschied'.⁵³ Wat dat betreft deed de verjaardag van Wilhelmina niet onder voor die van Willem V en werd ook deze aangegrepen om nog eens te benadrukken dat de stadhouderlijke macht was hersteld.

De Nederlandse kranten stonden uitgebreid stil bij deze feestdag. Net als de *Hof Courant* besteedde de *Delfsche Courant* veel ruimte aan de verjaardag van Wilhelmina. Twee dagen achter elkaar plaatste de krant een paginalang vers van twee verschillende Oranjeaanhangers, die hun blijdschap over de verjaardag van Wilhelmina en de omwenteling uitten.⁵⁴ Ook De *Rotterdamsche Courant* schreef uitvoerig over de viering. Naast de gebruikelijke feestuitingen, besteedde deze krant aandacht aan de optochten van de scheepstimmerlieden, zoals die van de Bijltjes, en het 'gevaarte' dat de *Opregte Vaderlandsche Societeit* voor deze gelegenheid had opgetuigd. Op de verjaardag van Willem V was dit beeld al eens verlicht geweest, maar nu waren er twee vrouwenbeeltenissen aan toegevoegd.⁵⁵ Opmerkelijk is dat enkele dagen eerder, op 23 juli, een generale illuminatie was afgekondigd voor deze stad. De Rotterdamse stadsregering

53 *Hof Courant*, 9-8-1788.

54 *Delfsche Courant*, 7-8-1788 en 9-8-1788.

55 *Rotterdamsche Courant*, 9-8-1788; *Hof Courant* 16-8-1788.

wilde hiermee de inwoners van de stad ‘nog eenmaal gelegenheid [...] geeven, om door een openbaar blyk van genoegens, hunne dankbare verknogtheid aan de Staats-, Stadhouderlyke- en Stads Regering aan den dag te leggen’. Deze aankondiging ging uiteraard gepaard met de nodige waarschuwingen om ervoor te zorgen dat deze dag rustig verliep.⁵⁶ Dergelijke aankondigen en waarschuwingen laten zien dat het orangisme rondom de verjaardag van Wilhelmina, net als bij die van Willem V, weliswaar werd aangewakkerd, maar tegelijkertijd werd gestuurd vanuit de stadsregeringen.

Ook in Groningen was de verjaardag van Wilhelmina groots gevierd, zo is te lezen in de *Groninger Courant*. Enkele dagen voor de verjaardag hadden Heeren Staaten van de provincie besloten deze verjaardag ‘met volle luister’ te vieren, waarmee zij bovendien wilden stilstaan bij de omwenteling die een jaar eerder had plaats gevonden. Militaire wachten hielden parades, de klokken van de Martinatoren speelden, er werd geschoten vanaf de stadswallen en ’s avonds was er een vuurwerk op de Grote Markt. In de haven van Delfzijl waren zowel het hele garnizoen, als alle Hollandse, Pruisische en Engelse schepen versierd met vlaggen en wimpels.⁵⁷

De korte berichtgevingen in de *Leydse Courant* en de *Amsterdamsche Courant* vallen op in deze context. Op 9 augustus 1788 publiceerde de laatste krant alleen een kort bericht dat ‘Haare Koninglyke Hoogheid’ 38 was geworden, dat zij dit op gebruikelijke wijze vierde en dat de ‘vreugde, onder groot en klein, [...] onbeschryflyk [is]’.⁵⁸ Vijf dagen later verscheen er nog een bericht over de viering op Vlieland en werd genoemd dat deze verjaardag ‘zonder de minste bevelen, en alzo vrywillig, uit eigen beweging, gevierd is geworden’. De *Leydse Courant* beperkte de berichtgeving over deze dag slechts tot één zin.⁵⁹ Het is lastig dit verschil in berichtgeving te verklaren. Aangezien deze kranten de verjaardag van Willem V wel uitgebreid bespraken, lijkt het er niet op alsof hier sprake is van opzet.

De berichtgeving over de viering van Wilhelmina’s verjaardag nam in de jaren hierna sterk af. Niet alleen was het aantal kranten kleiner dat de verjaardag als nieuwsfeit noemde, de berichten die de verjaardag tot onderwerp hadden waren ook korter.⁶⁰ Vanaf 1790 beperkten de nieuwsberichten zich tot een minimum. Waar in de

⁵⁶ *Leeuwarder Courant*, 2-8-1788.

⁵⁷ *Ommelander Courant*, 5-8-1788 en 15-8-1788; *Groninger Courant* 12-8-1788; *Ommelander Courant*, 15-8-1788 (citaat).

⁵⁸ *Amsterdamsche Courant*, 9-8-1788.

⁵⁹ *Amsterdamsche Courant*, 14-8-1788; *Leydse Courant* 11-8-1788.

⁶⁰ Zie bijv. *Amsterdamsche Courant*, 6-8-1789, *Leydse Courant*, 10-8-1789 en *Groninger Courant*, 11-8-1789 voor enkele korte mededelingen.

Rotterdamsche Courant en de *Ommelander Courant* nog enige aandacht aan Wilhelmina's verjaardag werd besteed, schreven de *Groninger Courant*, de *Leydse Courant* en de *Leeuwarder Courant* hier niets meer over.⁶¹ Zelfs de berichtgeving vanuit Den Haag was minder uitgebreid, zo laat de *Hof Courant* zien. Waar de krant in 1788 nog een halve pagina besteedde aan de verjaardag van Wilhelmina, was dit een jaar later al ingekort tot enkele regels. Bovendien blijkt uit het bericht dat er vooral binnen de diplomatieke kringen nog bij de verjaardag werd stilgestaan. De inwoners van de stad vierden het weliswaar 'met veel vreugde', maar van een georganiseerde feestdag was geen sprake. De krant maakt geen melding van illuminaties, vuurwerk of klokkengelui.⁶² Alleen het jaar 1790 vormt hierop een uitzondering. Toen publiceerde de *Hof Courant* ter gelegenheid van deze verjaardag een gedicht van de kunstenaar Isaac Lodewijk de la Fargue van Nieuwland (1726-1805), dat meer dan een halve pagina besloeg.⁶³

In de laatste drie jaar vóór de Bataafse Omwenteling van 1795 besteedden de Nederlandse kranten zogezegd nog nauwelijks aandacht aan de verjaardagen van Willem V en Wilhelmina. De positie van de stadhouder was voldoende hersteld en met de vele feestelijkheden nog eens bevestigd. De aandacht van de kranten richtte zich nu vooral op de Franse Revolutie en de dreiging van de Franse oorlog aan de grens met de Zuidelijke Nederlanden, die uiteindelijk op 1 februari 1793 zou uitmonden in een oorlogsverklaring aan Groot-Brittannië en de stadhouder. Gedichten refereerden nog wel aan de strijd met de patriotten, maar de intensiteit van de feestvreugde om de omwenteling was toch grotendeels afgenomen.⁶⁴

61 *Ommelander Courant*, 10-8-1790; *Rotterdamsche Courant*, 10-8-1790.

62 *Hof Courant*, 8-8-1789. Zie ook ibidem, 13-8-1791, 11-8-1792 en 16-8-1794, waarin geen één woord aan de verjaardag van Wilhelmina werd besteed.

63 *Hof Courant*, 7-8-1790.

64 Zie bijv. *Lier-zang, toegezongen het geselschap, onder de zinspreuk: De zucht voor 't Vorstelijk Huis, voor Kerk en Vaderland, Is hier het Schibboleth, de stalen Liefdeband. Op den 8 Maart, Anno 1790*, z.p. 1790; J. Scharp, *De achtste maart MDCCLXXXX*, Rotterdam 1790; Batavus, *Nederland op het einde van de achttiende eeuw, aan Prins Willem de Vyfde, Handhaver der Batavische Vryheid*, Rotterdam 1793.

Bevestiging van de politieke macht

Vieringen van verjaardagen en herdenkingen vormden een goede weergave van de politieke verhoudingen van dat moment. Oranjegezinden eigenden zich patriotse symbolen en gebruiken toe om hun overwinning te benadrukken en de verhoudingen op scherp te zetten. Zo was in de jaren vóór de contrarevolutie de vaderlandse maaltijd bij uitstek een patriotse aangelegenheid;⁶⁵ nu werd zij gehouden door enkele Oranjegezinde gezelschappen in Amsterdam, zoals in de Munt.⁶⁶ De orangisten namen deze vorm van vaderlandisering dus van de patriotten over. Ook in 1790 vierden de Amsterdamse gezelschappen 'Standvastig voor de oude Constitutie' en die onder de spreuk 'De zucht voor 't Vorstlyk Huis, voor Kerk en Vaderland, Is hier de Schibboleth, de staalen Liefdeband' de verjaardag van de stadhouder met een maaltijd.⁶⁷ In datzelfde jaar werd de verjaardag van Wilhelmina eveneens gevierd met verschillende 'Vrienden-Maaltyden' in Amsterdam.⁶⁸ Hiernaast zetten orangisten ook de eerdergenoemde tempel der vrijheid, door de patriotten gebruikt als symbool van stedelijke en gewestelijke autonomie, in om de eenheid van de Republiek te benadrukken. Hierbij beeldden zij Willem V soms af met deze tempel, als stadhouder die een einde moest maken aan de tweestrijd tussen patriotten en Oranjegezinden. Daarnaast bleek uit tal van andere symbolen, zoals het planten van Oranjabomen, dat de orangisten de vloer aanveegden met de patriotten.⁶⁹ In orangistische gedichten en liedjes werden patriotten bovendien afgeschilderd als gewelddadige tirannen en leugenachtige onruststokers die de vrijheid van de Republiek in gevaar zouden brengen. Dit was precies wat

65 Grijzenhout, *Feesten voor het vaderland*, pp. 114–115.

66 *NNJrhn*, januari-augustus 1789, p. 1007 en *Een vriendelyke middag-maaltijd op den 7den augustus 1789*, z.p. 1789.

67 *Amsterdamsche Courant*, 6-3-1790 en 11-3-1790.

68 Ibidem, 10-8-1790.

69 Grijzenhout, *Feesten voor het vaderland*, p. 113. Verwijzingen naar de Vrijheid kwamen eerder al voor. Zo werden bij de inhuldiging van Willem V als markies van Veere in 1766 de poorten van een eretempel versierd met afbeeldingen van de Vrijheid: Van Holthe tot Echten, 'Zinnvolle enscenering', 26.

de patriotten in de voorgaande jaren over orangisten schreven. Zoals de Haagse Anna Aletta du Mee-Goedersoon, het verwoordde:

Wy lagen als in Rouw gedompeld.
De ORANJE ZON bescheen ons niet.
De Tweedragt baarde ons Zielsverdriet.
Naar Twistvuur had ons overrompeld.
Onkunde en Leugen, List, Geweld,
Geweer, gestyfd door Beedelgeld,
Vertrapte elke oude Resolutie,
En preekte een vreemde Constitutie⁷⁰

Zo zetten Oranjegezinden de patriotse retoriek dus in om hun politieke tegenstanders op hun plaats te wijzen en duidelijk te maken wie er nu aan zet was.

Conclusie

Het herstel van de positie van de stadhouder in het najaar van 1787 was reden voor feest. Het is duidelijk dat orangisten op veel verschillende manieren feestvierden: door gebruiksvoorwerpen met de afbeelding van het stadhouderlijk echtpaar te versieren, met illuminaties en vuurwerk, met vaderlandse maaltijden, door in dankdiensten de band tussen de stadhouder van Oranje-Nassau en de Republiek weer te benadrukken en door vele liedjes en gedichten te schrijven. Door bepaalde gebruiken, zoals de vaderlandse maaltijd, van de patriotten over te nemen, zetten de Oranjegezinden de politieke verhoudingen op scherp. Hiernaast benadrukten zij deze verhoudingen door in gedichten de patriotten in dezelfde bewoordingen te bespotten als orangisten in de patriottentijd was overkomen. Niet overal in de Republiek was de blijdschap over het herstel van de stadhouderlijke macht even groot. In gewesten als Stad en Lande had een toegenomen macht van de stadhouder jaren eerder al de onvrede weggenomen over de te invloedrijke positie van de oligarchie. Hoewel dit slechts één voorbeeld be-

70 Du Mee, *Op de gelukkige herstelling der zaaken in Nederland*, p. 2.

treft, maakt het wel duidelijk dat deze omwenteling niet overal in de Republiek gepaard ging met een uitzinnig orangisme.

Verder is duidelijk geworden dat het orangisme tijdens de contrarevolutie op verschillende manieren werd gestuurd en opgelegd. Niet alleen door de voorbereide bezoeken van de familie van Oranje-Nassau en de uitgebreide berichtgeving in de kranten, maar ook door orangistische plunderingen en vernielingen. Deze zullen ongetwijfeld een vorm van zelfcensuur in de hand hebben gewerkt, waardoor tegenstanders van het Huis van Oranje-Nassau sneller deelnamen aan orangistische festiviteiten. De vele verboden en geboden die via plakkasten en de pers werden verspreid, hebben uiteraard het orangisme ook beïnvloed. Door het publiekelijk dragen van oranje kokardes en linten te verplichten en het beledigen van Oranjegezinden te verbieden, kreeg het orangisme tijdens de contrarevolutie een dubbele betekenis. Orangisme was niet alleen een politieke stroming, waarbij aanhangers van het Huis van Oranje-Nassau enthousiast de herstelde positie van de stadhouder vierden. Orangistische feesten werden ook ingezet om een definitieve streep te zetten onder de patriottentijd en het nieuwe stadhouderlijke regime te verstevigen. De aandacht die de Nederlandse kranten zeker in 1788 besteedden aan de verjaardagen van Willem V en Wilhelmina, heeft hier zonder meer aan bijgedragen. Aanhangers van het stadhouderlijk bewind gebruikten patriotse symboliek om dit nog eens extra aan te zetten. De combinatie van waarschuwingen en Oranjefeesten gaven stadhouder Willem V op veel plekken in de Republiek een vliegende start. De afgenomen aandacht die de autoriteiten na 1790 hadden voor het vestigen van het stadhouderlijk bewind, zou echter uiteindelijk de politieke tegenstanders weer in de kaart spelen.

Laurien Hansma is historica. Haar onderzoek is gericht op orangisme en de politieke cultuur van Nederland rond 1800, tevens het onderwerp waarop zij in 2018 promoveerde aan de Rijksuniversiteit Groningen. Momenteel is zij coördinator van de Groninger Onderzoeksschool Psychometrie en Sociometrie.